

KÜRESEL FİNANSAL KRİZ, MÜLTECİ KRİZİ VE İSLAMOFOBİZM BAĞLAMINDA TÜRKİYE - AB İLİŞKİLERİ

**Bianca KAISER,
Ayhan KAYA***

Giriş

Bu makalenin amacı, 2000’li yılların sonundan itibaren AB ülkelerinin pek çoğunu derinden sarsan Küresel Finansal Kriz ile birlikte 2010’lu yıllara damgasını vuran Mülteci Krizinin Türkiye-AB arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği sorusuna yanıt aramaktır. Bu çerçevede, makalenin getireceği önerme, ilişkilerin finansal kriz ve mülteci krizi ile birlikte yine AB ülkelerinde yükselişini devam ettiren Popülist-Islamofobist¹ siyasal ve toplumsal dalgadan büyük oranda etkilenmekte olduğudur. Bu nedenle, makalenin altını çizdiği argüman şu şekilde kısaca ifade edilebilir: Türkiye ve AB arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde araçsal ve kültürelist paradigmlar belirlemeye devam etmektedir. Bu argümanı kısaca açmak gerekirse, bir yandan, sayıları 3,5 milyonu bulan Suriyeli, Afganistanlı, Iraklı, Pakistanlı, Somalili mültecilerin ülkemizde kalmaları ve AB sınırlarını zorlamamaları için başta Almanya ve Hollanda olmak üzere Avrupa Birliği çevrelerinin Türkiye ile olan müzakere sürecini araçsallaştırdıkları görülürken, diğer yandan Batı’da yaşanmakta olan populist ve İslamofobik siyasal ve toplumsal

* Prof. Dr., Uluslararası İlişkiler Profesörü, Prof. Dr., Bilgi Üniversitesi İİBF öğretim üyesi.

¹ Makalede zaman zaman kullanılacak olan “İslamofobizm” kavramı “İslamofoby” kavramı yerine kullanılmıştır. Yazarlar, “İslamofoby” kavramının Müslümanlara karşı hissedilen korkuyu doğalmış gibi yansıttığını düşünürken, “İslamofobizm” kavramının aslında yer yer hissedilen korkunun ideolojik bir zemine oturtulması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla İslamofobizme bir ideoloji olarak bakılması gerektiğini düşünmektedirler. Avrupa özelinde tarihselci bir değerlendirme yapıldığında bugün yaşanmakta olan İslamofobizmin XIX. Yüzyıl sonunda yaşanan Anti-Semitizme benzediği varsayılabilir. Konu ve kavramsallaştırma hakkında daha detaylı bir tartışma için bkz., Kaya (2015).

iklimin yine ilişkileri kültürelist paradigmaya hapsettiği görülmektedir. Makalede yapacağımız analizler yoğunluklu olarak AB çevreleri açısından konuların nasıl ele alındığı ve Türkiye ile ilişkilerin hangi paradigmalardan üzerinden tartışıldığı şeklindeki noktalarda odaklanacaktır.

Bu makale, “Türkiye ve AB ilişkileri tam üyelik perspektifinden uzaklaştı mı” sorusuna yanıt arayacaktır. Bu soruyu yanıtlayabilmek için, son yıllarda yaşanan küresel finansal kriz ve mülteci krizi gibi sadece Türkiye ve AB ülkelerini değil aynı zamanda bütün dünyayı etkisi altına alan iki yapısal krizin Türkiye-AB ilişkilerine etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Küresel Finansal krizin 2008 yılı, mülteci krizinin ise 2011 yılı itibarıyla dünyayı etkilemeye başladığı bilinmektedir. Türkiye her ne kadar finansal krizden AB ülkeleri kadar etkilenmemiş olsa dahi, AB ülkelerinde yaşanan iktisadi, toplumsal ve siyasal istikrarsızlıkların aşırı sağ ve sol populist siyasal ve toplumsal hareketleri derinleştirdiği göz önünde bulundurulacak olursa küresel krizin AB’nin genişlemesi gibi bir ihtimali imkansız kıldığı ve dolayısıyla Türkiye ile olan müzakereleri sekteye uğrattığı görülmektedir. Öte yandan, tarihsel, dinsel, kültürel ve ulusal farklılıkları daha ön plana çıkaran populist ve İslamofobist retoriğin yine AB ve Türkiye arasında var olan kültürel ve dinsel sınırları daha da derinleştirmek gibi bir etki yarattığı ve bu etkiinin doğrudan küresel finansal krizle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Madalyonun öte yanında bulunan Türkiye’nin ise bu koşullar altında siyasal ve toplumsal olarak AB perspektifinden giderek uzaklaştığı görülmektedir. Bir yandan özellikle yanbaşındaki komşusu Yunanistan’ın yaşadığı derin krizin etkisiyle kamuoyunun ekonomik kriz içerisinde bulunan AB’ye ilgisi azalırken, öte yandan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bölgesinde uzun yıllardan bu yana AB’nin dönüştürücü gücünün etkisiyle yarattığı yumuşak güç (soft power) olma iradesinin kendisine sağladığı ekonomik, politik ve kültürel hegemonya girişimlerinin sonuçlarını almaya başladığı ve bu nedenle de AB’den siyasal, kültürel ve ekonomik olarak da kopmaya başladığı gözlenmiştir.

AB’nin yaşadığı küresel finansal krizin Türkiye ile olan ilişkilerini çok olumsuz bir iklime taşıdığı görülmektedir. Ancak, makalenin ikinci ayağını oluşturacak olan mülteci krizi ve İslamofobyaya bağlamında Türkiye-AB ilişkilerinin farklı bir çerçeveye oturmaya başladığı iddiasına yer verilecektir. 11 Eylül 2001 yılında yaşanan İkiz Kule terör eylemlerinin ardından Batı’da yükselmeye başlayan İslamofobyaya, 2011 yılında başlayan ve öncelikli olarak Türkiye’yi büyük ölçüde etkileyen mülteci krizi ile birlikte Türkiye-AB ilişkilerinin çok farklı bir eksene oturmaya başladığı görülmüştür. 2015 yılının yaz aylarına kadar AB tarafından pek hissedilmeyen Mülteci sorunu, önce

Kuzey Afrika ülkelerinden İtalya ve Malta gibi AB ülkelerine ve daha sonra Afrika mülteci rotasının kapatılmasıyla birlikte Ege adalarından Yunanistan'a geçen yüzbinlerce mültecinin vaarlığıyla birlikte AB üyesi ülkeleri fazlasıyla meşgul etmeye başlamıştır. Mülteci krizinin AB ülkelerinde yarattığı kamuoyu baskısı ve özellikle de aşırı sağ popülizmin ve İslamofobizmin ipoteği altına girmiş olan İngiltere, Hollanda, Fransa gibi çok sayıdaki AB üyesi devletlerin arzularıyla Türkiye-AB Mülteci Anlaşmasının Mart 2016'da hayata geçirilmesi sağlanmıştır. AB içinde ve Türkiye'de özellikle Avrupa değerleri üzerinden bu anlaşmanın büyük tartışmalara yol açtığı görülmüş ve Avrupa değerlerinin hiç sayıldığı iddia edilmiştir. Bu anlaşma ile Türkiye – AB ilişkilerinin niteliğinin, tam üyelik hedefiyle bir ülkenin kazanılmasından ziyade Birliğin kısa ve orta vadeli çıkarları çerçevesinde aday bir ülke ile uluslararası mülteciler hukuku kurallarına pek de uygun olmayan ve daha çok kısa dönemli çıkarlar üzerine inşa edilen farklı bir ilişki biçimine geçilmiştir. Bu yeni durum belki de, Mülteci Anlaşması müzakerelerini neredeyse kişisel olarak yürüten Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in yıllar önce dile getirdiği "imtiyazlı ortaklık" fikrinin hayata geçirilmesi gibi yorumlanabilecek bir gelişme olarak karşımızda durmaktadır. Hatta, mevcut Gümrük Birliği Antlaşmasının kapsamının genişletilmesini öngören hazırlıklar da dikkate alındığında söz konusu "imtiyazlı ortaklık" fikrinin büyük ölçüde karşılıklı ekonomik ve ticari çıkarlar üzerine inşa edilmesi fikrinin ağırlık kazandığı sonucuna ulaşılabilir. Ancak, söz konusu durum hiç şüphe yok ki, AB içinde siyasal liderliğin el değiştirmesi ve Sosyal Demokrat ve Liberal değerlerin daha öncelikli olmaya başlamasıyla birlikte yeniden değişebilir.

Bu makalede sırasıyla birinci bölümde Avrupa ve Avrupa Birliği açısından Birinci Dünya Savaşından bu yana sosyo-ekonomik, demografik ve politik krizlerin ne anlam ifade ettiği ve ne tür yapısal dönüşümleri beraberinde getirdiklerine değinilecektir. Yapısal dönüşümlerin büyük ölçüde Keynesyan refah devletinin doğuşu ve ardından neo-liberal çözülme şeklinde özetleneceği ilk bölümün ardından ikinci bölümde yakın zamanlarda AB'nin ne tür krizlerle karşı karşıya geldiği analiz edilecektir. Küresel finansal kriz, İslamofobya ve mülteci krizinin detayları tartışıldıktan sonra 2010lu yıllar itibarıyla Türkiye-AB ilişkilerini belirleyen temel eksen olan Mülteci krizinin ilişkileri nasıl araçsallaştırdığı üzerinde durulacaktır. Makalenin üçüncü bölümünde ise, AB'de Müslüman kökenli insanların entegrasyonu ve İslamofobizm tartışmalarının, AB – Türkiye ilişkilerinin nasıl bir kültürelist siyasal zemine hapsettiği konusu irdelenecektir.

1. 20. Yüzyılda İktisadi Krizlerin Toplumsal ve Siyasal Yansımaları

Dünya ekonomisi, sömürgecilik ve milliyetçilik çağı olarak bilinen ve I. Dünya Savaşına değin devam eden 19. Yüzyılın özellikle ikinci yarısında yaşanan bir takım dalgalanmalara rağmen büyümeye devam etmiştir. Sanayileşmenin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde dünya ekonomisi, teknolojik ilerlemeye, sürekli ancak dengesiz ekonomik büyümeye ve giderek artan küreselleşmeye tanık olmuştur. Yaşanan teknolojik ilerlemeler ve ekonomik büyüme, dünya çapında işbölümünün giderek yayılmasına ve karmaşık boyutlara ulaşmasına neden olurken, aynı zamanda “felaketler çağı” olarak da bilinen 1914 ve 1945 arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasal dengeleri büyük ölçüde sarsmıştır. 1929-1936 yılları arasında yaşanan Büyük Buhran’ın en üst noktaya varacak şekilde bir felaket olmasına karşın, bu dönemde dünya ortalaması dikkate alındığında ekonomik büyüme durmamış, sadece yavaşlamıştır. Bu dönemde, uluslararası ticaret başta olmak üzere, küreselleşme yönündeki hareketlilikte büyük bir yavaşlama meydana gelmiştir. Avrupa’yı da büyük ölçüde sarsan bu tür buhranların ve istikrarsızlıkların önemli toplumsal ve siyasal yansımaları olmuştur. Sözgelimi, I. Dünya Savaşına doğru yol alırken, 1914’ten önceki son on beş yıl içinde yaklaşık 15 milyon kişi Avrupa’dan Amerika Birleşik Devletleri’ne yerleşmek amacıyla göç etmiştir. Savaş döneminde bu rakam 5 milyona gerilemiştir.

1929 Büyük Ekonomik Buhran, savaşın etkisiyle de güç dengelerini büyük ölçüde değiştirmiştir. I. Dünya Savaşı bir anda, Amerika Birleşik Devletleri’ni dünyanın en büyük gücü haline getirmiştir. Gerek I. Dünya Savaşı sonunda Woodrow Wilson’un savunduğu 14 İlke ve gerekse II. Dünya Savaşı sırasında ABD’nin savaşa katılmadan önce Franklin D. Roosevelt’in İngiltere ile imzaladığı Atlantik Şartı Protokolü (Ağustos 1941)², sömürü altında bulunan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunurken, kullanılan yeni ‘özgürlükçü’ söylem ile ABD’nin küresel hegemonyasını sağlamayı amaçlıyorlardı. ABD’nin dünya siyasetine yön veren küresel bir aktör haline gelmesi, hiç şüphesiz, 19. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmelerle birlikte açıklanabilir.

Günümüzde etkileri hâlâ yaşanmakta olan küresel finansal kriz, mülteci krizinin ve yükselen aşırı sağ popülizmin gerek AB gerekse Türkiye için ne

² ABD, Atlantik Şartı Protokolü’ne eklettiği bir madde ile İngiltere’nin yanında savaşa girmesinin ön koşulu olarak savaş bitiminde Britanya’nın sömürgelerine kendi kaderlerini tayin hakkı tanınmasını şart koşmuştur.

anlama geldiğini çözebilmek için çaba harcarken, belki geçmişteki krizlerin yol açtığı dönüşümleri kısaca hatırlamak bizlere yardımcı olabilir. Hatta, geçmişte yaşanan büyük çaplı sosyo-ekonomik ve demografik krizlerin Avrupa'yı ne şekilde etkilediğini hatırlamak, günümüzde yaşanan aşırı sağ popülist siyasetin Avrupa'yı ve dünyayı nereye götürebileceği yönünde bazı düşünce egzersizleri yapmamıza da yardımcı olacaktır. Büyük Buhran Avrupa'nın toplumsal ve siyasal hayatında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Sözgelimi, Büyük Buhran bu dönüşüm sürecinde İngiltere'deki gibi sol partilere karşı (1931), Almanya (1933)'da ulusalcı, savaş yanlısı ve fiilen saldırgan partilerin zafer kazanmasına neden olmuştur. Popülist ve aşırı sağ eğilimlerin güç kazandığı ülkelerin siyasal kültürleri bu eğilimleri ya iktidara taşımış ya da iktidara gelmelerini engellemiştir. Sözgelimi, Almanya'da Sosyal Demokratlar 1920'li yıllarda proleter kökenlerine vurgu yapan ve tarımdan geçimin sağlayan kesimleri dışlayan bir siyasal söylem üretmek suretiyle kırsal kökenli yığınları Nasyonal Sosyalistlerin cenahına itmiştir. Öte yandan, Alman Sosyal Demokratlarıyla aynı köklere sahip olan İsveç Sosyal Demokratları ise Büyük Buhranın yol açtığı yıkımdan kurtulabilmek için geniş bir toplumsal ittifak yapmayı yeğlemiş ve işçiler ile birlikte kırsal kesimleri de bu ulusal mutabakatın içine dahil etmiştir. Bu iki örnekten görüleceği üzere, Büyük Buhranın ardından yapılan siyasal tercihlerden biri Almanya örneğinde olduğu gibi tarihin en olumsuz deneyimlerinden biri olan Nazizm'i getirirken bir diğeri ise İsveç örneğinde olduğu gibi Sosyal Demokrat anlatının kök saldığı İsveç Demokrasisini üretmiştir.

1931-1933 arasında Buhran'ın en yoğun olarak etkilerini hissettirdiği dönemde, Batı Avrupa'da radikal sağın gücü hızla artarken, sol görülmemiş büyük ölçüde güç kaybetmiştir. Bugün olduğu gibi o gün de solun bu şekilde zayıflaması, sadece sosyalistleri ve komünistleri etkilememiş, aynı zamanda Hitler'in zaferiyle birlikte Almanya'da Sosyal Demokrat Partisi'nin tamamen ortadan kalkmasına, Avusturya'da ise Sosyal Demokrat Parti'nin dağılmasına yol açmıştır. Aynı şekilde, İngiliz İşçi Partisi 1931'de üyelerinin yarısını kaybetmiş ve 1913'e kıyasla büyük bir güç kaybetmiştir. Aşırı sağ siyasal oluşumlar Avrupa'da güç kazanırken bir yandan tarihi düşmanlarına vurgu yaparak ve öte yandan kendi ülkelerinde "içimizdeki düşman" sendromunu besleyerek kitleleri peşlerinden sürüklemişlerdir. Sözgelimi Almanya'da Adolf Hitler, bir yandan Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği şeklindeki "dış düşmanlar"a vurgu yaparak ve öte yandan anti-Semitizm ideolojisiyle yahudileri "içimizdeki düşmanlar" olarak tanımlamış ve kitleleri bu "düşmanlar" karşısında endoktrine etmiştir. Theodor Adorno, Eric Fromm, Herbert Marcuse ve Theodor Horkheimer gibi düşünürlerin dahil olduğu

Frankfurt Okulu düşünürlerinin altını çizdikleri “kitle toplumu” yoksulluğun, yalnızlığın, yabancılaşmanın, dışlanmanın, güvensizliğin ve belirsizliğin hüküm sürdüğü siyasal iklimde Avrupa ülkelerinde bu şekilde kök salmış ve beraberinde Nazizm, Faşizm ve Frankoizm gibi rejimleri getirmiştir.³

Sosyal-Ekonomik Yıkımların Panzehiri: Refah Devletinin Doğuşu

II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın ardından Avrupa'da kapitalist devletler önemli bir yol ayrımına gelmişlerdir: yıkımın ardından ortaya çıkan toplumsal hareketlere karşı baskıcı bir yöntemle karşı mı konulacak, yoksa bu merkezkaç hareketleri merkezci kılabiliriz demokratik uzlaşma politikaları mı izlenecekti. Bu sorunun cevabını İngiltere örneğine bakarak vermek mümkün. Sosyal Bilimlerde çok önemli bir yeri olan *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* makalesini yazan sosyolog T.H. Marshall (1950) bu süreci ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Marshall'a göre İngiltere, II. Dünya Savaşının neden olduğu yaraları, tam istihdamı hedef edinen Keynesyan ekonomi politikaları ve ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri, işsizlik sigortası, emeklilik ödemeleri gibi sosyal hakları devreye sokarak sarmanın yollarını aramış ve başarıya ulaşmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllar Avrupa siyaseti büyük ölçüde sosyal hakların yaygınlaştığı ve devletlerin kendi halklarının rızalarını almak üzere çaba gösterdiği yıllar olmuştur. Bu dönemde ekonomik büyüme hız kazanmış, ideolojik bloklar arasında yaşanan farklılıkların giderek azaldığı görülmüştür. Daniel Bell, Ralph Dahrendorf, Hannah Arendt gibi sosyal bilimcilerin altını çizdikleri “ideolojilerin sonu” şeklindeki yaklaşımın da kökeninde Avrupa'da yaşanan bu iyimserlik hali yatmaktadır. Ancak, tam istihdama dayalı bu ekonomi-politik çok uzun bir zaman sürmeyecek, 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı'nın ardından 1974 yılında ortaya çıkan Dünya Petrol Kriziyle son bulacaktır.

Neo-Liberalizmin Yükselişi ve “İçimizdeki Düşman” Sendromu

1970'lerde ortaya çıkan dünya petrol krizi, işsizlik, enflasyon, düşük büyüme oranları ve refah devleti harcamalarının azaltılması gibi sonuçları beraberinde getirmiş ve devletin giderek minimal bir hal almasına, dolayısıyla devletin ekonomi alanından giderek uzaklaşmasına neden olmuştur. Refah Devletinin yaygınlaştırdığı adalet, yeniden bölüşüm ve paylaşım türü söylemlerin yerini ihtiyatçılık (*prudentalism*), bireysellik ve özelleştirme anlatıları almıştır. Öte yandan, SSCB'nin çöküşü 1980'li ve 90'lı yıllar

³ Bu konuda ayrıntılı tartışmalar için Frankfurt Okulu'na ilişkin çalışmalara bkz., Bottomore (1997), Held (1984), Horkheimer ve Adorno (1996) ve Jay (1989).

milliyetçi, etnik, yerel ve dinsel hareketlerin küreselleştiği bir dönem yaşanmıştır. Modern ulus-devlet ve toplum projesinin tehdit altına girdiği bu dönemde ortaya çıkan yerel merkezkaç kuvvetler ulus-devletlerin meşruiyetlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Aslında 1970’li yıllarda başlayan ve Jürgen Habermas (1976)’ın *meşruiyet krizi* olarak tanımladığı ulus-devletlerin içine girdiği bu bunalım evresi günümüzde de büyük ölçüde devam etmektedir. Farklılıklara ve kültürlere vurgu yapan postmodernite, küreselleşme ve tüketim ideolojisi söylemleriyle de derinleşen bu evre sınıfsal, ideolojik, ulusal anlatıların da sorgulandığı bir sürece tekabül eder.

Devletin giderek minimmalleştiği ve meşruiyet krizi yaşamaya başladığı Avrupa’da, 1970’ler ve sonrasında gençlik hareketleri, kadın hareketleri, etnik hareketler, dinsel hareketler ve çevresel hareketler gibi bir takım yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Özellikle 1974 Dünya Petrol Kriziyle birlikte geçtiğimiz kırk yıla damgasını vuran bu tür kimlik temelli hareketler Avrupa’da demokratik devletlerin karşılaştığı önemli sorunlar olmuştur. Dünya nüfusunun kentleşme, göç ve uluslaşma süreçleriyle birlikte özellikle kuzey yarımkürede heterojenleşmesi ve bir anlamda global ve yerel ölçekte çevrenin merkeze taşınması, ‘kültürel, etnik ve dinsel farklılık’ olgusunu kamusal alanda daha görünür kılmıştır (Brown, 2006).

Krizlerin Beslediği Avrupa Birliği: Küresel Finansal Kriz, Islamofobya ve Mülteci Krizi

Başlıbaşına bir sosyal-ekonomik ve siyasal sorun olan II. Dünya Savaşı sonrasında 1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC) olarak kurulan, daha sonra 1957 tarihli Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (EEC) dönüşen ve 1967 yılında Avrupa Topluluğu (EC) adını alan birlik, 1991 tarihli Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği (EU) adını almıştır. Ekonomik nitelikli bir örgütlenme olarak başlayan bu birlik bir süre sonra siyasal bir birliğe dönüşmüştür. Maastricht Anlaşması bu açıdan Birliğin hayatında dönüm noktasıdır. Bu anlaşma ile Avrupa Topluluğu ortak siyasal, sosyal, iktisadi, kültürel ve askeri değerler üzerine inşa edilen bir birliğe dönüştürülmek istendi. Bu sürecin başlangıcını ‘Avrupa Halkları’ ve ‘haklar arasında birlik’ söylemini ön plana çıkaran ve 1974 Dünya Petrol krizinin Topluluk üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmayı amaçlayan 1975 tarihli Tindemans Raporu teşkil eder.⁴ Bu raporda, Avrupa Topluluğu’nun kendi bayrağına sahip olması ilkesi benimsenmiştir. Böylelikle, dönemin Avrupa Topluluğu, ekonomik krizden

⁴ Tindemans Raporu için bkz., http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf

kurtulabilmek için ekonomik nitelikli birliği Siyasal birliğe dönüştürmek, genişlemek ve Avrupalılık kimliğine vurgu yapmak şeklinde yollar bulmuştur kendine. Nitekim, Avrupa Birliği bayrağının 29 Mayıs 1986 yılında ilk defa göndere çekilişine Beethoven'ın 9. Senfonisinin dördüncü bölümünden 'Neşeye Övgü' eşlik etmiş ve bu bölüm Topluluk marşı olarak kabul edilmiştir. Daha sonra, ECSC'nin kuruluş günü olarak kabul edilen Robert Schuman'ın konuşmasının yapıldığı 9 Mayıs tarihi Topluluk günü olarak benimsenmiştir. 1988 yılında Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesinde okullarda okutulan edebiyat, yurttaşlık, tarih, coğrafya, dil ve müzik eğitimi müfredatına bir Avrupalılık boyutu kazandırılması kararlaştırılmıştır. Buradaki amacın, ortak değerleri tarihte aramak değil geleceği kurgulayarak saptama çabası olduğu söylenebilir.

Maastricht Anlaşmasında açık bir şekilde dile getirilen Avrupa Birliği yurttaşlığı, ortak dış siyaset, ortak göç politikaları, ortak askeri politikalar ve ortak para kullanımı gibi noktalar da dikkate alındığında aşağıdan yukarıya değil, ancak yukarıdan aşağıya doğru akan bir Avrupalı kimliği oluşturma çabasının son otuz yıla damgasını vurduğu görülür. Bu Avrupalılık tanımı, tekrar altının çizilmesi gerekirse, geçmişe, tarihsel semboller ve mitlere referanstan çok, geleceğe ve geleceğin halklarına referansla ifade edilmektedir. Böylesine bir kimlik, hiç şüphesiz, postnasyonal, seküler ve çoğulcu bir anlayışla yeni Avrupa'nın sınırlarının belirginleştirilmesi gerektiği tezini ön plana çıkarmaktadır. Yeni Avrupa tanımı öylesine bir 'Avrupalılık' kimliği dayatmaktadır ki, bu kimlik 'kültürel çeşitlilik' (*cultural diversity*) ve 'çeşitlilik içinde birlik' (*unity in diversity*) söylemleriyle beslenmeyi gerektirmektedir.⁵

Bir yandan 1974 sonrasında giderek siyasal nitelik kazanan ve özü itibariyle ekonomik bir birlik olan Avrupa Birliği, diğer taraftan muhafazakârlık, ırkçılık, milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı gibi bir takım eğilimler sarmalına girmiştir. 1970'ler ile birlikte özellikle Islamofobya ve göçmen karşıtlığının egemen olduğu bir siyasal düzleme geçilmiştir. Bilindiği üzere, 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail

⁵ "Çeşitlilik içinde birlik" söyleminin AB içerisinde yaygınlık kazanmasında en önemli rolü Komisyon eski Başkanı Romano Prodi oynamaktadır hiç şüphesiz. Bu söylemin altını çizdiği bazı konuşmaları için bkz., R. Prodi, 8 Mart 2001: "Europe: a family governed by common rules," Joint Seim and Senate commissions on European integration, foreign affairs and European law: Warsaw (speech 01/110); 4 Nisan 2001: "Bring the family together," Academy of Sciences: Budapest (speech 01/158); 26 Nisan 2001: "Are we really on the road to European Integration?" Bayerische Hypo & Vereinsbank AG: Munich, (speech 01/187); 7 Haziran 2001: "Where do we go from here?" National Assembly of the Republic of Slovenia: Ljubljana (speech 01/271); R. Prodi, 27 Kasım 2001: "Europe at a crossroad," Bertelsmann Forum: Gutersloth (speech 01/585).

savaşının ardından petrol ihracatçısı OPEC ülkeleri Batı'ya petrol sevkiyatında kısıntıya gitmek suretiyle İsrail'e destek verdiğini düşündükleri Batılı ülkeleri cezalandırmaya çalışmışlardır. Öte yandan Batılı toplumlar ise yaşadıkları petrol krizinin ve iktisadi buhranın sorumlusu olarak Ortadoğulu Müslüman ülkeleri görmüşler ve buna paralel olarak geliştirdikleri İslamofobik yaklaşımı kendi ülkelerinde bulunan Müslüman göçmenler ve onların çocukları üzerinde de sergilemişlerdir (Kaya, 2015).

İslamofobiyayı ve zaman zaman radikalleşen bir takım İslami hareketleri anlamak açısından 1970'li yılların anahtar öneme sahip olduğu görülmektedir. Sözgelimi, 1974 yılındaki petrol krizi ile birlikte Belçika hükümetinin Suudi Arabistan hükümeti ile gizli bir anlaşma yaptığı ve ucuz petrol karşılığında Belçika'nın İslam dinini resmi din olarak tanıdığı ve Suudi hükümetine ülkede İslam'ın kurumsallaşması için parasal kaynak aktarılmasına izin verdiği bilinmektedir. Suudi hükümeti, RABITA adlı örgüt ile Belçika'da ve daha sonra diğer Batı Avrupa ülkelerinde daha etkin olmanın yollarını ararken, hatırlanacağı üzere 1980 askeri darbesi sonrasında Kenan Evren cuntasının yurtdışında çalışan Türk İmamların maaşlarının yine RABITA tarafından ödenmesine izin verdiği de bilinmektedir (Kaya, 2012). Diğer bir deyişle, reel siyasetin izinin sürülmesinin bugün yaşananları anlamak açısından önemli olduğunun altını çizmekte fayda vardır.

Yaşanan bütün bu olumsuzluklar, giderek neo-liberal bir karakter kazanan Batılı ulus-devletlerin sorunlu yaklaşımlarıyla birlikte ele alındığında, sorunların giderek derinleştiği gözlemlenmiştir. Bir yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortadan kalkan 'dış düşman' sendromunun yokluğunda kendi iktidarlarını yeniden üretebilmek için göçmenleri hedef alan 'içimizdeki düşman' sendromunu üretirken, öte yandan 2008 yılı itibariyle yaşanan küresel finansal krizin yoksullaştırdığı ülkelerde Müslümanlar ve göçmenler işsizliğin, şiddetin, gerilimin sorumlusu olarak gösterilmeye başlanmıştır. Sözgelimi, 1991 yılında birleşen Almanya'da birleşmenin yol açtığı işsizlik ve yoksulluk gibi bir takım sorunların çözülebilmesi için dönemin Helmut Kohl hükümetinin, Doğu Almanlar arasındaki işsizliğin nedeni olarak "onların işlerini elinden alan Türkleri" hedef olarak gösterdiği ve bu tarihten sonra ülkede ırkçı, yabancı düşmanı ve İslamofobik söylemlerin güç kazandığı bilinmektedir (Kaya, 2000). Diğer bir deyişle, Almanya örneğinde de görüleceği üzere Avrupa'da "içimizdeki yabancılar ulusal güvenliğimize, sosyal güvenliğimize, etno-kültürel ve dinsel bütünlüğümüze karşı tehdit oluşturuyorlar" şeklinde bir algı ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede kitlelerin muhafazakar siyasetçiler ve medya tarafından Müslümanlar ve göçmenler karşısında mobilize edildikleri görülmüştür. Ancak 22 Temmuz

2011 tarihinde Norveç'te yaşanan katliam, Batılı ülkelerde yaşanan ırkçı saldırılardaki sayıca artış ve daha pek çok olumsuz gelişme Batılı iktidarların ve siyasal çevrelerin ettikleri nefret tohumlarının ve korku politikalarının ürünlerini biçmeye başladıklarına işaret etmektedir.⁶ Diğer bir deyişle, 1974 yılından bu yana giderek katmerlenen yoksulluk, dışlanmışlık, eşitsizlik ve işsizlik gibi yapısal sorunları çözemeyen Batılı neo-liberal iktidarlar, adeta İslamofobiyi siyasal bir ideoloji olarak kullanmak suretiyle ne pahasına olursa olsun sadece yurttaşlarının oylarının peşinden koşmuşlar ve İslamofobyanın olası olumsuz toplumsal ve siyasal sonuçlarını hiç hesaba katmamışlardır. İşte, bugünlerde yüzünü yeniden gösteren aşırı sağ ve ırkçılık, sadece oy peşinde koşan ve günü kurtarmayı kendisine hedef edinen bağınaz iktidarların neden olduğu olumsuz gelişmelerdir.

2008 yılıyla birlikte baş gösteren ve özellikle Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz gibi güneydeki üye devletleri derinden etkileyen küresel finansal krizin etkileri yine aynı dönemde etkisini hissettirmeye başlayan mülteci krizi ile birlikte AB üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Mülteci krizi ile harmanlanan küresel finansal kriz özellikle AB yurttaşları arasında bir yandan popülizm, İslamofobia ve yabancı düşmanlığı gibi söylemleri ve davranışları tetiklerken Müslüman ve göçmen kökenli gruplar içerisinde de İslamist radikalizmin saf kazanmasına zemin hazırlamıştır. Yunanistan ve İtalya üzerinde yoğun bir finansal ve siyasal baskı yaratan, Almanya ve İsveç gibi AB bünyesinde en fazla sayıda mülteci barındıran ülkeler üzerinde finansal etkileri olan, İngiltere'de İngiliz Bağımsızlık Partisi UKIP'in büyük ölçüde yalanlar üzerine inşa edilen Brexit propagandalarına malzeme sağlayan ve Macaristan, Polonya ve Slovakya gibi ülkelerin ırkçı ve İslamofobik yüzlerini açığa vuran Mülteci Krizine ve bu krizin AB ve Türkiye üzerinde yarattığı etkilere daha ayrıntılı bakmakta fayda olduğu kanısındayız (Kaya ve Kayaoğlu, 2017).

2. Mülteci Krizi ve AB: İlişkilerin Araçsallaştırılması

1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi'nin yaptığı tanıma göre Mülteci, "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle,

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., BBC web sitesi, 23 Temmuz 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14259356>, siteye giriş tarihi 25 Temmuz 2017.

yararlanmak istemeyen kişidir”.⁷ İkinci Dünya Savaşından sonra ilk kez bu kadar büyük sayıda yaklaşık 60 milyon insanın zorla yerinden edildiğine tanık oluyoruz. Yaklaşık 60 milyon insanın 28 milyonu ülke içinde yerinden edilenler. 32 milyonu ise başka bir ülkenin sınırlarına giden yine zorunlu göç mağdurlarıdır. 32 milyon mültecinin, sadece 1,6 milyonunun sığınma için başvurabildiğini görüyoruz. Dolayısıyla eğer ülke içinde yer değiştirenleri hesabımızın dışında bırakacak olursak, uluslararası hukuk yaklaşık 30 milyon insanın haklarını korumaktan çok uzakta. Kaldı ki, özellikle 2000li yılların başından bu yana Birleşmiş Milletlerin ülke içinde zorla yerinden edilen insanların sorunlarıyla da ilgilenmeye başladığını hatırlatmakta fayda var. Ama ne olursa olsun, bugün bakıldığında uluslararası hukukun zorla yerinden edilen insanların çok ama çok azının (yaklaşık % 3,3) sorunlarına çözüm bulma konusunda teçizatlı olduğu görülmektedir.⁸ İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana yaşanan en büyük mülteci hareketine tanık olan uluslararası toplum özellikle Akdeniz’de yaşanan ve giderek daha büyük bir hacme ulaşan mülteci ölümleri karşısında yeterince etkili önlemler alamamaktadır. Avrupa Birliği üyeleri konuyu ulusal güvenliği tehdit eden bir mesele olarak ele alıp göçmen kaçakçılarına karşı verdiği mücadeleyi askeri yöntemleri kullanarak artırmaktan öteye gidememiştir. 3. Dünya ülkelerinin yüksek nitelikli kalifiye insanlarına kapılarını sonuna kadar açan Avrupa Birliği, savaştan, yokluktan, yok olmaktan kaçan insanların kendilerini ve ailelerini daha güvenli topraklara atabilmek için verdikleri inanılmaz mücadelede yeterince insani öğeler içeren yaklaşımlar sergilemekten oldukça uzaktır. Türkiye ise bu dönemde dünyada en çok mülteciyi barındıran ülke olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

2015 yılında, AB Komisyonu tarafından özellikle Yunanistan ve İtalya üzerine büyük bir yük bindiren ve 2013 yılında imzalanmış olan Dublin III Mülteci Protokolünün değişmesine karar verilmiştir. Böylece, bu iki ülke üzerindeki mülteci yükünün ve sorumluluğun kısmen paylaşılması kararlaştırılmış ve AB üyesi ülkeler tarafından 160.000’lik bir mülteci kitlenin üye ülkelerin büyüklüklerine, nüfusuna ve GSMH değerlerine göre dağıtılmasına karar verilmiştir.⁹ Dört ülke ise açıkça bu kota dağılımına

⁷ Sözleşmenin Türkçe çevirisi için Göç İdaresi’nin ilgili web sayfasına bkz., <http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%4b1ler%4b1nhukuk%4b1statusune%4b1%4b1sk%4b1sozlesme.pdf>

⁸ International Committee of the Red Cross. (2015). “Crisis in Syria and the Region”. <https://www.icrc.org/en/where-we-work/middle-east/syria>, giriş tarihi 16 Mayıs 2017.

⁹ Kota çalışmaları ve ayrıntıları hakkındaki tartışmalara ilişkin bir örnek olması açısından bkz., http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150909_ab_gocmen_plani

katılmadığını bildirmişti: Romanya, Slovakya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti.¹⁰ Yine hatırlayalım, Slovakya yetkilileri, “biz sadece Hristiyan mülteci alırız” şeklinde bir ifade kullanmışlardı. Yani özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde seküler değerler üzerine inşa edilmiş modern Avrupalılık kimliğinin sorgulanmaya başladığı görülmektedir. Sovyetler Birliği’nin ve Doğu Bloğunun çözülmesi ile birlikte Doğu Avrupa ülkelerinde “koparıldığımız Avrupa kimliğine yeniden geri dönüyoruz” şeklinde bir kamuoyu oluşturulmuştu. Böylesine bir kamuoyu oluşturulurken, Avrupalılık düşüncesinin Hristiyanlıkla eş değer olduğuna vurgu yapılmıştı. 12’lerin Avrupası’nda Hristiyanlık çok da önemli bir unsur değilken Avrupalılık kimliği daha laik, daha politik, sivil değerler üzerinden inşa edilirken, Doğu Avrupa ülkeleri Avrupa Birliği’ni Hristiyanlık üzerinden ve bu nedenle de belki Hristiyan olmayana karşı ırkçı, yabancı düşmanı bir tavır sergileyerek inşa etmeye başladılar. Burada zaten bir problem vardı ve bu problemin tekrar mülteci krizinde yeniden hareketlendiğini görüyoruz. Macaristan Başbakanı milliyetçi Viktor Orban’ın ifadelerini anımsayalım: “biz Avrupa’nın Hristiyan sınırlarını koruyoruz”.¹¹ Avrupa’da çoğunluğun böyle bir Avrupa algısını kabul etmesi mümkün değil. Dolayısıyla Avrupa bugün mülteci meselesiyle aslında kendi kimliğini de yeniden tartışmak durumunda ve tartışıyor.¹²

Öte yandan, zaman içerisinde görüldü ki, mülteci ya da sığınma adayları daha çok Almanya ve İsveç’e doğru akın etmeye başlamışlardır. Sayıları giderek artan mülteciler başta Almanya, İsveç, Fransa ve İngiltere olmak üzere AB’nin tamamında aşırı sağ ve popülist siyasi oluşumların güç kazanmasına neden oldu. Almanya’nın daha çok hedefteki ülke olmasının nedenlerinden bir tanesi de, hiç şüphesiz bu devletin mültecilere daha iyi olanaklar sağlıyor olmasıdır. Diğer bir önemli neden ise, bu insanların zaten oralarda akrabalarının olmasıdır. Sosyal *network*leri, ağları var bu insanların Almanya ve İsveç gibi ülkelerde. Zaten göç süreçlerinde bizim öncelikli olarak baktığımız noktalardan bir tanesi mültecilerin, göçmenlerin, akranlarının ve tanıdıklarının olduğu, aynı dili konuştukları insanların olduğu coğrafyalara doğru yönelmeleridirler (King, 2012). Almanya da bu anlamda oldukça iyi bir hedef ülke diye düşünülebilir. Aynı şeyin Türkiye coğrafyası için de geçerli

¹⁰ Özellikle Viktor Orban’ın polemiksel çıkışları ve benzeri tartışmalar için bkz., Helsinki Yurttaşlar Derneği (2016).

¹¹ Bkz., <http://www.milliyet.com.tr/orban-hiristiyani-kokenlere-tehdit-gundem-2112445/>

¹² Doğu Bloğunun çökmesiyle birlikte bağımsızlıklarını kazanan Doğu Avrupa ülkelerinde Hristiyanlık üzerinden Avrupa ile eklenme ve bu yönde inşa edilen siyasal söylemler hakkında daha ayrıntılı çalışmalardan birine örnek olması için bkz., András et al. (2009).

olduğunu unutmayalım. İstanbul'da bugün itibariyle yaklaşık 570.000 kadar Suriyelinin olduğu ve bu rakamın yaklaşık % 90'ının Halep'ten gelen ve Arapça konuşan Sünni kitleler olduğu görülmektedir. Bu kitlelerin daha çok tanıdıklarının veya akrabalarının buldukları semtlerde yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Hatta daha da geçmişe gidilecek olursa, Halep şehrinin Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul ve İzmir'den sonra gelen en büyük üçüncü kozmopolitan kenti olduğu düşünülürse Halep'in Anadolu coğrafyası ve İstanbul ile olan tarihi, kültürel, toplumsal, dinsel ve ticari ve hatta politik ilişkiselliğinin altı çizilebilir. İşte bu tarihsel ilişkisellikler ve ulus-aşırı toplumsal ağlar göç yollarını belirleyen önemli unsurlardır.¹³

Avrupa Birliği ve Krizin Tespitinde Yaşanan Zorluklar: Mare Nostrum'dan TRITON'a

Sadece 2014 yılı rakamlarına bakıldığında Almanya'nın 202,815, İsveç'in 81,325, İtalya'nın 64,625, Fransa'nın 64,310, Macaristan'ın 42,775 (özellikle Ukrayna ve Rusya'dan) ve İngiltere'nin ise 31,945 iltica başvurusu aldığı görülmektedir. 2012 yılında Almanya için iltica başvuru sayısının 77,650 kişi olduğu düşünülürse iki yılda iltica başvurusunda % 160'luk bir artışın olması çok dikkat çekicidir. Nüfus oranlarına göre bakıldığında en çok iltica başvurusunu sırayla İsveç, Macaristan, Avusturya, Malta, İsviçre, Danimarka, Norveç ve Almanya'nın aldığı görülmektedir.¹⁴

Yakın zamana kadar İtalya tarafından yürütülen ve AB tarafından desteklenen *Mare Nostrum* Programı'nın aylık maliyeti 9 milyon Euro ve toplam mürettebat sayısı 900 kişiden oluşurken Akdeniz'de devriye gezmekte ve her gün yaklaşık 400 mülteciyi hayati tehlike içeren botlarından kurtarmaktaydı. Kurulduğu 2013 yılı Ekim ayı itibariyle yaklaşık 160.000 mültecinin hayatını kurtaran ve uluslararası sularda da seyreden *Mare Nostrum* programı, maliyetinin yüksek olması ve kurtarılan mültecilerin sayısının fazlalığının özellikle Afrika'dan çok sayıda mülteciyi denize açılma konusunda daha da cesaretlendirdiği gerekçesiyle 2014 yılı sonu itibariyle sonlandırıldı. Bunun yerine Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi için Operasyonel İşbirliği Ajansı FRONTEX'in liderliğinde oluşturulan TRITON programının uluslararası sulara geçmeden AB kıyılarını denetlemesi kararlaştırıldı. 2,9 Milyon Euro'luk bütçesi ve 65 kişilik insan gücü olan TRITON Programının kapasitesi oldukça sınırlıdır ve kitlesel ölümlerin önüne geçebilmekten çok uzaktır. Giderek artan ve sonu kitlesel ölümlerle

¹³ Bu konuda daha ayrıntılı bir analiz için bkz., Kaya and Kıraç (2016).

¹⁴ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868>

sonuçlanan trajediye biraz olsun çare bulabilmek için Nisan 2014'ün sonunda toplanan AB liderleri maalesef beklentileri karşılayamamış ve sadece Göçmen Kaçakçılığını öneleyebilmek için Libya kara sahasına gerekirse askeri operasyon düzenlemek ve TRITON'un askeri kapasitesini artırmak gibi bir takım askeri önlemler almıştır ve şu anda bu tür askeri operasyonların hayata geçirilebilmesi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin onayını beklemektedir (Pro Asyl., 2014).

Başta Eritre, Nijerya, Somali ve Sudan olmak üzere savaşların, etno-kültürel ve dinsel gerilimlerin olduğu ülkelerden yüzlerce yıldır varolan göç yollarını izleyerek Akdeniz sahillerine ulaşan göçmenlerin yanı sıra, İtalya ve Malta'yı en güvenli geçiş güzergâhı olarak gören binlerce Ortadoğulu, Suriyeli, Iraklı, Afganistanlı, Pakistanlı ve Hindistanlı göçmen de farklı güzergâhları izleyerek Libya, Tunus gibi Akdeniz'de kıyısı bulunan ülkelere geliyorlar. Merkezi Libya'da yer alan, göçmenlerin kendi ülkeleriyle varmak istedikleri İtalya ve Malta gibi AB ülkelerinde de uzantıları olan insan kaçakçısı şebekelerinin olduğunu tespit edilmiştir. Göçmen kaçakçılığının giderek büyüyen uluslararası bir sektör haline geldiğini biliyoruz. Arap Baharı sonrasında istikrarını yitiren Kuzey Afrika ülkelerinde ve özellikle Libya'da palazlanan bu sektörün Cezayir, Mısır, Tunus, Fas, Türkiye, Yunanistan, İtalya, Malta ve İspanya gibi ülkelere yayılmış geniş bir ağı bulunmaktadır. Her bir mülteciye yaklaşık 1500 Euro tahsil eden göçmen kaçakçıları bu yolla büyük servetler elde edebilmektedirler. Sadece Suriye değil, özellikle yıllardır siyasal istikrarsızlığın hüküm sürdüğü Irak, Eritre, Somali, Nijerya, Kongo, Gambia, Etiyopya, Mali, Gana, Sudan, Senegal, Gine, Pakistan, Bangladeş ve Hindistan gibi ülkelerden son onbeş yılda sadece İtalya'ya giriş yapan mültecilerin sayısının 262.000 olduğunu düşünürsek, özellikle Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan sorunların Akdeniz'de sınırı bulunan İtalya, İspanya, Yunanistan, Portekiz ve Malta gibi AB ülkelerinde ne tür bir yük oluşturduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Bu sayı ayrıca göçmen kaçakçıların elde ettikleri servetin büyüklüğü konusunda da bir fikir verebilir (Fassin, 2015).

Dublin III Protokolünün Sorunları ve Kota Sistemi

AB ülkelerine giriş yapan mültecilerin sayısında 2015 yılı itibariyle büyük bir artış görülmektedir. Sadece 2016 yılının ilk beş ayında 63.500 mültecinin AB'ye giriş yaptığı bilinmektedir. Yine aynı zaman zarfında 2.000 kadar mültecinin hayatını kaybettiğini biliyoruz. Bu sayı geçen yılın ilk beş aylık rakamının yaklaşık 10 katı kadardır. Bizlerin hayatlarına rakamlarla giren bu insanların bireysel öykülerini bilmiyoruz ve onları tanımıyoruz.

Rakamlarla konuşmaya devam ettikçe de onları toplumsal, ulusal, ekonomik ve kültürel güvenliğimizi tehdit eden unsurlar olarak görmeye devam edeceğiz. Bu insanların hayatımızda daha anlamlı bir yer bulabilmeleri için akademinin, medyanın, sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası örgütlerin bu insanların kişisel öykülerini daha bilinir hale getirmesi gerekiyor (Doomernik, 2013).

AB tarafından 2013 yılında kabul edilen Dublin III Protokolüne göre, mültecilerin giriş yaptıkları AB ülkesinde iltica başvurusunu yapması gerekmektedir. Ancak, çok sayıda mülteciyi ölümden kurtaran İtalya gibi bir ülkenin sadece coğrafi konumu ve Afrika kıtasına yakınlığı nedeniyle mültecilerin ilk uğrak noktası olması itibariyle mültecilerin iltica başvurularını alma konusunda oldukça isteksiz davranmıştır. Bu açıdan Dublin III Protokolünün AB'ye üye devletlerin kitlesel iltica başvurularında ortaya çıkacak yükün paylaşılmasını mümkün kılmadığı görülmektedir. Bugün fazlasıyla tartışılan Dublin III Protokolünün değiştirilmesi ve yükün daha adil şekilde dağıtılmasını sağlayacak Kota Sistemine geçilmesi planlanmaktaydı. Ancak biraz sonra aktarılacağı üzere 2016 yılının Mart ayında Türkiye ile AB arasında imzalanan Mülteci Mutabakatının ulaştığı görece başarının ardından Almanya, söz konusu Protokolün nihayi aşamada değişmesine sıcak bakmamıştır.

Almanya tarafından önerilen Kota Sistemi İtalya, Yunanistan, Malta, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin üzerindeki yükü almak ve bu yükü üye devletlerin tamamına mümkün olduğunca adil bir şekilde yaymayı amaçlamaktadır. Üye ülkelerin nüfusuna, gayrisafi milli hasılasına, işsizlik oranlarına ve yüzölçümüne bakılmak suretiyle İtalya gibi ülkelere giriş yapan mültecilerin dağıtılması planlanmaktadır. Buna göre ilk aşamada 20.000 mültecinin dağıtılması planlanırken sırasıyla Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya, Polonya, Hollanda ve İsveç'in diğer ülkelere göre daha fazla mülteci kabul etmesi söz konusu olabilir. Ancak Kota Sistemi henüz beklenen başarıyı gösterebilmiş değil. Almanya, İspanya, İtalya, Portekiz, Malta ve Yunanistan gibi ülkelerin desteklediği bu projeyi öncelikle İngiltere, Danimarka, İrlanda, Fransa, Slovakya ve Estonya hararetle karşı çıkmaktadırlar. Özellikle İngiltere hükümeti seçimleri ve ülkede yükselen UKIP adlı aşırı sağ popülist siyasal partinin tabanını bahane ederek yükü paylaşma konusunda sürekli çekişen bir tavır sergilemektedir (Amadeu-Antonio-Stiftung, 2015).

2015 Mayıs ayının başında Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yapılan bir çalışma Kota Sisteminin detaylarını sunarken bu sistemin hayata geçirilmesi için 50 milyon Euro'luk bir bütçeyi öngörmüştür. Ayrıntılara göre mültecilerin % 18.4 kadarı Almanya, % 14.2 kadarı Fransa, % 11.8 kadarı da

İtalya tarafından kabul edilecek bu sistemi kabul etmeyen İngiltere, Danimarka ve İrlanda ise hesaplama dahil edilmeyecekti. Ancak, 15 Mayıs 2015 tarihinde Fransa'nın da Kota Sistemi hakkında çekincelerini dile getirmesiyle birlikte planların tekrar gözden geçirilmesi gerekmiştir. Komisyonun yaptığı çalışmada FRONTEX'in bütçesinin artırılması ve kalifiye göçmenlerin istihdamını içeren Mavi Kart uygulamasının Birlik düzeyinde daha kolay hale getirilmesi için de bir takım düzenlenmenin yapılması gerektiği dile getirilmiştir (Frontex, 2015).

Küresel adalet duygusunun neredeyse tamamen kaybolduğu ve ulusal çıkarların herşeyin önüne geçtiği modern zamanlarda, ailelerinin hayatlarını ve geleceklerini güvence altına almak için ölümü bile göze alan ve savaş, yoksulluk, kuraklık ve yokluk gibi tehditlerden uzaklaşmaya çalışan göçmenlerin görece istikrarlı ülkelerde ve özellikle Batı'da yaşayan insanların hayatlarına sadece rakamlar şeklinde girebildiğini görüyoruz. Köle tüccarlığına yüzlerce yıl tanıklık etmiş ve dörtyüz yıl boyunca milyonlarca Afrikalı'nın yok oluşuna sahne olmuş Akdeniz'in günümüzde yeniden kan gölüne döndüğüne tanık oluyoruz. Bir yandan dinsel farklılıkların, diğer yandan etno-kültürel farklılıkların ve belki de en önemlisi sınıfsal farklılıkların ve mevsimsel faktörlerin yerle bir ettiği Afrika ve Ortadoğu'nun makûs talihini bir türlü yenemediğini görüyoruz. Dünyanın görece daha istikrarlı coğrafyaları olan Batılı ülkelerde ise, yine kültürel ve dinsel perspektiflerle donanmış popülist ve aşırı sağ yaklaşımların hakim olduğu da görülmektedir. Batılı yöneticilerin en azından yaşanmakta olan bu kitlesel ölümleri biraz olsun durdurmak ve ölümü bile göze alarak yeni bir hayat kurmaya çalışan insanların çılgınlıklarına kulak kabartmaları gerekiyor. Askeri yöntemleri kullanarak insan kaçakçılarını karşı mücadele etmek sorunu ortadan kaldırmıyor. Aksine, giderek bir orta çağ kalesine benzeyen ve sınırlarını sürekli güçlendiren Avrupa Birliği'nin bir anlamda yol açtığı insan kaçakçılığı sektörü sorunun çok küçük bir parçasıdır.

Birleşmiş Milletler gibi özellikle Batılı güçlerin kontrolünde bulunan uluslararası örgütler, Afrika ve Ortadoğu gibi coğrafyalarda ortaya çıkan mülteci sorununu bugüne kadar belli yöntemlerle çözmeye çalışmışlardır. Bu yöntemlerin en başında da, söz konusu krizin olduğu ülkeye yakın olan ülkelerde kamplar kurmak, bu insanları kamplarda barındırmak ve yaşamlarını idame ettirmelerini sağlamak gelmektedir. Uganda veya Filistin'deki örneklere bakıldığında, bu kampların 40-50 yıldır var olduğunu görüyoruz (Karal, 2015). Bu tür kampların sayıları oldukça fazladır. Bugün Türkiye'de de kamplar oluşturuldu. Suriye sınırında ve sınıra yakın bölgelerde 22 adet Mülteci kampı bulunmaktadır. Bu aslında, Birleşmiş Milletler

Güvenlik Konseyi'nde söz sahibi olan modern gelişmiş kapitalist devletlerin bu tür krizleri çözme şeklidir. Özellikle kamplar şeklinde ortaya çıkan bu tür "çözüm yöntemleri", 1950'lerden ve 1960'lardan bugüne değin varlıklarını devam ettiriyorlar.

Hatırlanacağı üzere, henüz Türkiye'den Ege Denizi'ni geçerek kitlesel olarak Yunanistan'a giden mültecilerin sayısında ciddi bir artış olduğu dönemde, yani 2015 yılında, Almanya ve Avusturya Dışişleri Bakanlığı yetkilileri İzmir'de bir kamp oluşturulmasını önermişlerdi.¹⁵ Hemen bir kamp oluşturmak ve krizi mümkün olduğunca Avrupa Birliği'nin sınırlarının dışında tutmak AB'nin öncelikli hedefi olmuştur. Bu bağlamda AB'nin bu yaklaşımı bir süre başarılı olsa da, 2015 yaz aylarında 3 yaşındaki Aylan bebeğin ölümünün medyaya yansdığı o trajik fotoğraf ile birlikte Avrupa kamuoyunda ciddi baskılar ortaya çıkmaya başlamış ve AB devletleri sorumluluğu paylaşma yolunda bazı çabalar içine girmişlerdir. Ancak, Türkiye ile 2015 yılı sonunda varılan Mültecilere yönelik anlaşma çerçevesinde AB'nin yine bildik yöntemleri kullanarak mülteci meselesini çözmeye çalıştığına tanık olduk.

AB-Türkiye Mülteci Mutabakatı (18 Mart 2016)

AB tarafından Türkiye'ye iki yılda ödenmesi öngörülen yaklaşık 6 milyar Euro karşılığında, Türkiye'nin sınır kontrollerini artırmak suretiyle mültecilerin Yunanistan'a geçişini engellemeye çalışması konusunda bir mutabakat imzalanmıştır. 18 Mart 2016 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye-AB Mülteci Mutabakatı uyarınca Türkiye, Ege sınırlarını mülteci hareketliliğini engelleyebilmek için daha sıkı koruma altına alacak, 20 Mart 2016 tarihinden itibaren Türkiye üzerinden AB sınırlarına yasal olmayan yollardan giriş yapan göçmenleri 2013 yılında yürürlüğe giren AB-Türkiye Geri Kabul Antlaşması gereğince geri almayı kabul edecek, bu yolla Türkiye'ye geri kabul edilen her bir göçmen karşılığında Geçici Koruma kapsamında bulunan birer mültecinin AB ülkelerine yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶ Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu başkanlığında yürütülen müzakerelerin ardından Türkiye, sadece mültecilerin toplumsal entegrasyonu konularında harcanacak 6 milyar Euro kadarlık bir tutarın iki yıl içinde Türkiye'ye ödenmesini sağlarken, bir yandan da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının AB ülkelerinde vizesiz seyahat

¹⁵ Bu konudaki bir haber için bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/almanya-ab-turkiyede-buyuk-bir-multeci-kampi-kurmali-29931851> ziyaret tarihi 21 Mayıs 2017.

¹⁶ AB-Türkiye Mülteci Mutabakatı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi web sayfası, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplari.tr.mfa ziyaret tarihi 21 Mayıs 2017.

edebilmeleri için gerekli yasal düzenlemeleri yapma koşuluyla mutabakatın geçerli olması konusunda Avrupa Birliği Komisyonu mutabık kalmıştır. Ancak, 15 Temmuz'da yaşanan başarısız darbe girişimi ve Türkiye'de yaşanan İŞİD ve PKK kaynaklı terör eylemlerinin yarattığı siyasal iklimle birlikte vize serbestisi için gerekli olan 72 yasal düzenlemeden beş kadarının gerçekleştirilememesi nedeniyle vizesiz seyahat konusu en azından bir süreliğine rafa kaldırılmıştır.

Vize serbestliği diyalogunda teknik boyutun başarıyla sonlandırılabilmesi için Türk yetkili makamların yerine getirmekle yükümlü olduğu son 5 kriter şunlar: Yolsuzlukla Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı ile GRECO tavsiyelerini uygulamaya devam edilmesi (Kriter 42); cezai meselelerde bütün AB Üye Devletleri ile yetkili makamlar arasında doğrudan irtibata geçilmesiyle suçluların iadesinin sağlanması da dahil olmak üzere etkin işbirliğinin sağlanması (Kriter 47); Europol ile Operasyonel İşbirliği Anlaşması'nın uygulanması (Kriter 54); özellikle denetimden sorumlu kurumun yapısı olmak üzere her alanda AB standartlarında bir kişisel verilerin korunması mevzuatı oluşturulması (Kriter 56); ve organize suçla ve terörle mücadeleye ilişkin mevzuatın, kişi güvenliği ve özgürlüğü, adil yargılanma hakkı; ifade, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü alanlarında AİHM içtihadı, AİHS hükümleri ve AB üye ülke ulusal mevzuatlarına uyumlu hale getirilmesi (Kriter 65).¹⁷

Göründüğü kadarıyla, AB-Türkiye Mülteci Mutabakatı büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır. AB açısından ulaşılan başarının ölçüsünü görebilmek için Türkiye'den Yunanistan adalarına geçen mülteci sayısındaki radikal düşüşe bakılabilir. Sözgelimi, 2016 yılının ilk üç ayında bu sayı 151 bin 452 iken, aynı yılın geri kalan dokuz ayında sadece 21 bin 995 kişinin Türkiye sınırlarından Yunanistan adalarına geçiş yaptığı tespit edilmiştir (ESI, 2017). 2014 ve 2015 yıllarında yaşanan mülteci akınının önü kesilmiş ve AB'den sağlanan kaynaklarla birlikte önce geçici koruma altında bulunan Suriyeli ve Iraklıların en azından yasal olarak çalışma hakkı elde etmeleri sağlanmış ve Türkiye toplumuna istihdam ve eğitim başta olmak üzere farklı alanlarda entegrasyonlarının sağlanması için önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Ancak, Türkiye-AB ilişkileri açısından bakıldığında zaman, durum biraz daha farklı görünmektedir. AB çevrelerinin söz konusu mülteci mutabakatını gerçekleştirirken, Türkiye toplumunun içinde bulunduğu duruma ve Kopenhag Kriterleri olarak da tanımlanan demokrasi, insan hakları, ifade özgürlüğü gibi önemli bir takım AB değerlerinin karşı karşıya olduğu

¹⁷ Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için İktisadi Kalkınma Vakfı'nın web sayfasına bkz. <http://www.ikv.org.tr/> ziyaret tarihi 21 Mayıs 2017.

tehditlere aldırmaksızın sadece AB'nin öncelikli çıkarlarını gözettiği konusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Bu eleştiriler gerek Türkiye içinden gerekse AB çevrelerinden gelmiştir (Okuy ve Zaragoza-Cristiani, 2016).

Öte yandan, bu anlaşma hakkında AB çevrelerinde daha başka tartışmalar yapıldığını hatırlamak da fayda olacaktır. Söz konusu mülteci mutabakatının AB literatüründe tanımlandığı şekliyle bir anlaşma olmadığı, sadece bir mutabakat olduğu görülmektedir. Bu nedenle, mutabakatın metni adeta bir basın bildirisi gibi Avrupa Birliği Komisyonunda yayınlanmış, diğer hukuki süreçlerden geçmemiştir.¹⁸ Bu mutabakat “*statement*” olarak ifade edilmiştir. Kaldı ki, AB çevrelerinde yapılan tartışmalar, bu mutabakatın aslında AB'yi temsil etmediği, daha çok Almanya'nın liderliğinde dönemin AB Başkanlığını yürüten Hollanda ile birlikte dizayn ettiği ve Türkiye ile gerçekleştirilen üst düzey pazarlıklar neticesinde nihai hale getirildiği bilinmektedir. 2015 yılı sonu ve 2016 yılı başında Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in Türkiye'yi sık sık ziyaret ettiği ve hem Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hem de Başbakan Ahmet Davutoğlu ile detayları görüştüğünü hatırlamak mümkün. Mutabakata ilişkin yapılan bir diğer eleştiri ise, metnin içeriğinin Berlin merkezli bir araştırma kuruluşu olan *European Stability Initiative* [Avrupa İstikrar İnisiyatifi] tarafından hazırlandığı ve Almanya hükümetine sunulduğu yönündedir. Mülteciler konusunda yeterince uzmanlaşmadığı bilinen kuruluşun getirdiği öneride daha çok insan unsurunun değil sayıların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu metin sosyal bilimciler ve sivil toplum kuruluşları tarafından eleştirilmiştir (Rankin, 2016). Öte yandan, Mutabakata ilişkin bir diğer eleştiri de, 2013 yılında yürürlüğe giren ve AB sınırlarına giriş yapan mültecilerin iltica işlemlerinin giriş yaptıkları ülkelerde gerçekleştirilmesi gerektiğini bildiren Dublin III Mülteci Yönetmeliğinin İtalya, Yunanistan ve Malta gibi Akdeniz ülkelerine getirdiği aşırı yükün ve sorumluluğun azaltılmasına ilişkin çabaların önünü tıkadığı yönündedir.¹⁹ Bu değerlendirmeye göre, AB-Türkiye Mülteci Mutabakatının görece başarısının Dublin III Yönetmeliğinin revizyonunu engellediği ve Almanya ile Hollanda'nın statükocu tavrını devam ettirmesine neden olduğu ifade edilmektedir (Tubakovic, 2017). Öyle ki, Mutabakatın devreye girmesi ile birlikte Ege'de yaşanan dram büyük ölçüde Orta Akdeniz kıyılarına taşınmış ve özellikle İtalya mültecilerin

¹⁸ AB-Türkiye Mülteci Mutabakatı için bkz. <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/>

¹⁹ Dublin Yönetmelikleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra.../handbook-law-asylum-migration-borders_tr.pdf

yaşadığı dramı ve sayısız ölümü engelleyebilmek için kaldırabileceği yükün çok üzerinde bir sorumlulukla karşı karşıya bırakılmıştır.

Bütün bu olumsuzluklarına ve yöneticilerinin sığ görüşlülüğüne rağmen bizi Avrupa Birliği adına ümitlendiren iki unsurun altını çizerek bir sonraki kısma geçmek istiyoruz. Birinci nokta, kitlesel ölümlerin sokaklara döktüğü genç Avrupa Birliği yurttaşlarının eylemleri ve çılgınlıkları. Avrupa sivil toplumunun bu genç yurttaşları Akdeniz’de olup bitenlere baktıkça rakamları değil insanları görüyorlar ve bu insanların kişisel öykülerini duymaya çalışıyorlar. İkinci nokta ise Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan diasporaları. Bu diasporik gruplar kendi anavatanlarıyla toplumsal, kültürel, siyasal ve iktisadi ağlar kurmak suretiyle istikrarsızlığın yaşandığı bu coğrafyalara istikrarı getirmeye çalışan aktörler olarak ön plana çıkıyorlar. Avrupa Birliği’nin bu bağlamda yapması gereken şeylerden bir tanesi de 2008 yılına kadar farklı Afrika ülkelerinde açtıkları İstihdam Merkezleri (*Job Centres*) konusundaki çalışmalarını sürdürmek ve Afrika kökenli diasporik grupların da desteğini alarak bu ülkelerde sosyo-ekonomik ve siyasal istikrarın yeniden inşa edilmesine katkı sağlamaya çalışmalıdır (Kaya, 2012).

3. İslamofobizmin Sürekliliği ve Charlie Hebdo Katliamı

Türkiye ve AB ilişkilerini son on yılda en çok etkileyen iki unsurdan bir diğeri de hiç şüphesiz Avrupa Birliği sınırları içinde İslam’a ve Müslümanlara yönelik olarak değişen ve giderek negatif bir seyir izleyen algıdır. Bu çerçevede, belki de Avrupa’da ve dünyanın pek çok yerinde 11 Eylül ile başlayan olumsuz İslam algısı, 2015 yılında yaşanan Charlie Hebdo katliamı ve İŞİD bağlantılı diğer katliamlar ile birlikte daha da keskin bir karakter kazanmıştır. Hiç şüphe yok ki, bu olumsuzluklar Avrupa Birliği kamuoyunda Türkiye hakkında ortaya çıkan algının da olumsuz yöne doğru seyretmesi konusunda önemli rol oynamıştır. Bu nedenle, Charlie Hebdo katliamı sonrasında ortaya çıkan tartışmaları anımsamakta fayda var. İnsanlar, Charlie Hebdo saldırısına, 11 Eylül ve sonrasında insanlara yüklediği güvenlikçi politik kültürün ürünü olan refleksler ile tepki verdi. “17 kişinin ölümüne neden olan zincirleme saldırı, Fransa’nın 11 Eylül’ü mü?” şeklinde birtakım tespitleri beraberinde getirdi. Olaylar yorumlanırken ‘İslamofobi’, ‘güvenlik devleti’ gibi terimler kullanılmaya başlandı. Çatışmalar Hıristiyan-Müslüman, Yahudi-Müslüman karşıtlığı üzerinden tanımlandı. Bu saldırının bize göre en önemli boyutu, katliam sonrasında saldırıların Fransız hükümeti tarafından nasıl bir çerçevede değerlendirilip, nasıl karşılık verildiği şeklinde ortaya çıkan bazı ipuçlarıdır. Bu ipuçlarına göre, ‘medeniyetler çatışması’ veya ‘medeniyetler ittifakı’ gibi

paradigmalar geride bırakılıp tamamıyla farklı bir düşünce tarzına doğru gidildiği görülmektedir. Medeniyetler İttifakı veya Medeniyetler Çatışması şeklindeki paradigmalar, medeniyeti dine indirger ve kültürler arasına sınırlar koyar, insan gruplarını birbirlerinden kalın çizgilerle ayırır. Her ikisi de bölücüdür, parçalayıcıdır. Hatırlanacağı üzere, 11 Eylül sonrasında Bush yönetimi dünyaya din perspektifinden bakan, İslamofobik ve Evangelist bir bakış açısına sahip çıkan bir iktidarın reflekslerini sergiledi.²⁰

Varlığını hâlâ devam ettirdiğini düşündüğümüz “medeniyetler çatışması” paradigmasının Avrupa Birliği içinde göçmenlerin entegrasyonuna ilişkin tartışmaların da ana zeminini oluşturduğunu söylemek mümkün. Son otuz yılda refah devletinden giderek ödün verilmek suretiyle, neo-liberalizm bizleri, bireyin daha ön plana çıkarıldığı, herkesin kendisini korumak zorunda olduğu, herkesin bir anlamda kendi koruma kalkanlarını üretmek durumunda olduğu bir *ethico-politik* zemine taşıdı. Bununla birlikte, toplumsal bütünlük yerine cemaatlerin varlığı neo-liberal devlet tarafından desteklendi. Bir anlamda devlet toplumsal bütünlüğü koruma görevini cemaatlere ihale etti. Cemaatten kastımız, etno-kültürel, dinsel ve epistemik değerler üzerine inşa edilen insan topluluklarıdır. Bu neo-liberal yapı içinde maddi, sosyal ve kültürel sermayesi olanlar kendilerini ve ailelerini koruyabildiler. Ancak yoksullar, el emeklerinden başka kullanacakları sermayeleri olmayanlar, küresel kapitalizmin ihtiyaç duyduğu iş kollarına kendilerini entegre edemeyenler göz ardı edilmiştir ve siyasal ve sosyo-ekonomik kaynakların paylaşım süreçlerinde dışlanmışlardır. Dolayısıyla sorunların büyük ölçüde yapısal olduğu kanaatindeyiz. Bugün karşımızda olan şiddet ve çatışmanın bu yapının ürünü olduğunu düşünüyoruz.

Fransa özelinde 2005 Banliyö eylemlerinde binlerce Kuzey Afrikalı genç adeta Fransız İhtilali’ndeki yoksul insanların yaptığı gibi bir hak arayışında bulundular ve güvenmedikleri devlete ait ne varsa yaktılar. Çocuk oyun alanlarından, okullardan, belediye otobüslerine kadar. O dönemin İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy hemen bu çatışmaların El Kaide ile bağlantılı olduğunu gündeme getirmişti, ancak daha sonra ilgisi olmadığı anlaşıldı. Hatta zor koşullarda yaşayan Kuzey Afrika kökenli gençlerin önemli bir kısmı kendilerine “Müslüman Ateistler” diyorlardı. Bu önemli bir sıfattı, çünkü dinin giderek etnikleştiğini ve siyasallaştığını gösteren bir işaretti aslında.

O dönemde yine Kuzey Afrikalı göçmen kökenli gençler arasında şu retorik çokça kullanılıyordu: “Biz bugüne kadar anne-babalarımızın bize öğrettiği şekilde

²⁰ 11 Eylül ve sonrasında ortaya çıkan İslamofobik siyasal atmosferin ayrıntılı analizleri için bkz., Bigo (2002); Brown (2006); ve Cesari (2006).

Martin Luther King benzeri bir pasif direniş sergiledik. Ancak bunun pek de bir anlam ifade etmediğini gördüğümüzden, artık Malcom X gibi daha radikal olmaya başlıyoruz.” 2005’te zaten bugün yaşananların belirtilerini görmüştük. Giderek yükselen bir gerilim vardı. Muhtemeldir ki, bu tür radikal nitelikli muhalefet etme biçimlerinin varlığı, giderek yükseliş gösteren El Kaide ve İŞİD gibi örgütlerin daha kolay bir şekilde savaşı devşirebilmelerine olanak tanımaktadır. Katliamın faili Kouachy Kardeşlerin kimsesiz oluşları ve yetimhanede büyümüş olmaları gerçeği gözönünde bulundurulduğunda, radikal İslami örgütlerin ne tür gençleri savaşı olarak devşirdiklerini ve yaşadıkları toplumda yalnızlık ve dışlanmışlık hissi yaşayan bu insanları nasıl bir “dava”ya inandırdıkları gibi konular daha net olarak tartışılacaktır. “Home-grown teröristler” (yerli teröristler) şeklinde nitelenebilecek bu tür insanların gerek Londra gerek Paris gibi metropollerde ne tür koşullarda yetiştikleri ve daha sonra radikal örgütler tarafından nasıl devşirildikleri konusu daha ayrıntılı şekilde araştırılmalıdır (Kaya, 2012).

Fransız araştırmacı Olivier Roy ve ekibinin 2016 yılında yayınladıkları araştırmanın sonuçlarına göre, İŞİD gibi radikal örgütlerin özellikle geçmişlerinde din bilgileri pek olmayan, şiddete ve suça bulaşmış ikinci ve üçüncü kuşak Müslüman gençlerle birlikte İslam dinin henüz seçen ve geçmişi yine karanlık olan yapısal bir takım sorunların pençesine kapılmış gençleri kendi saflarına doğru devşirdiğini göstermektedir. Roy ve ekibi, El Kaide ve İŞİD gibi radikal örgütlerin gerçekleştirdiği cinayetlerin ve katliamların İslam dini ile ilgili olmadığını söylerken, aslında *İslam dininin radikalleşmediğini*, tersine radikalizmin *İslamileştiğini* vurgulamaktadır. Unutulmamalıdır ki, radikal uçlar her daim vardır ve var olmaya devam edeceklerdir. Sosyo-ekonomik ve politik anlamda marjinalleşen grupların sıklıkla radikalleştiği görülürken, bu tür radikal örgütlenme biçimlerinin kendilerine bir takım ideolojiler aradığı bilinir. Kendilerini ifade etme biçimleri olarak ortaya çıkan bu ideolojiler geçmişte komünizm, sosyalizm, çevrecilik ve anarşizm iken bugün bu tür sol nitelikli ideolojilerin büyük ölçüde hükümlerini yitirdikleri görülmektedir. İşte, hegemonik kapitalizmin eleştirisi niteliğindeki muhalif sol ideolojilerde yaşanan tıkanmanın İslam dininin radikal bir takım gruplar tarafından politik-ideolojik bir şekilde kullanılmasına yol açtığı görülmektedir.²¹

Fransa 2005’ten sonra önemli bir mesafe kat etti aslında. Özellikle göçmen kökenli ailelerin yaşadığı HLM (*habitation à loyer modéré*) yani

²¹ Olivier Roy’un çalışmasının ayrıntılarının Türkçe özeti için bkz., <http://medyascope.tv/2015/12/06/olivier-roy-cihadcilik-bir-kusaga-ozgu-nihilist-bir-isyandır/>

bizdeki TOKİ benzeri toplu konut binalarında yaşam şartlarını düzeltmeye çalıştı. Hatırlarsak 2004-2005'te sıkça banliyölerde yaşayanların evlerinde trafo kaynaklı yangınlar sebebiyle öldüklerine ilişkin haberlere rastlardık. Artık böyle haberler gelmiyor Fransa'dan. Ancak gerçekleştirilen iyileştirmeler muhtemelen oralarda yaşayan insanların hissettikleri dışlanmışlığı gidermedi. Hâlâ Fransız Parlamentosu'nda Müslüman kökenli tek bir seçilmiş milletvekili yok. Zaman zaman hükümette yer alan Kuzey Afrikalı Müslüman kökenli bakanlar ise seçilmiş değil atanmış kişilerdir. Altı milyon kadar Müslüman'ın yaşadığını düşünürsek, Fransa siyasal kültüründe eşitsizlik bağlamında önemli sorunların olduğunu görürüz. Görünen o ki, içinde buldukları ortamlarda, sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel sermayesi olmayanlar aşırı uçlara gidebiliyorlar. Bu tür beyaz Fransızlar Front Nationale gibi aşırı sağa giderken, benzeri sınıfsal özelliklere sahip bazı Müslümanlar köktendinciliğe gidebilmektedirler. Ama Batı'da azınlıkta yaşayan İslam'ın ürettiği liberal, demokratik, barışçıl söylem ise aslında biraz önce ifade ettiğimiz radikal uçlardan çok daha güçlüdür ve etkilidir.

Charlie Hebdo katliamı öncesine ve sonrasına ayrı ayrı bakmak gerekiyor. Bu katliamdan önce aslında Avrupa'da yükselen aşırı sağ hareketler ne kadar İslam karşıtı görünse de, her ne kadar AB karşıtı söylemleri kullansa da, kendi bağlamı dışındaki meseleleri kullanarak meşruiyet alanını genişletmeye çalışsa da, popülist hareketlerin yükselme sebebi, Batı'da yaşanan iç siyasal ve sosyo-ekonomik sorunlardır. Neo-liberalizmin giderek yükselmesine tepkidir aslında. Ana akım merkez partilerin yıllardan beri ev ödevlerini layıkıyla yapmıyor olmalarıdır popülist aşırı-sağın yükseliyor olmasının başlıca nedeni. Merkezdeki siyasal partilerin yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik ve sanayisizleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı yapısal meseleleri çözmekten giderek uzaklaşıp, daha farklı birtakım yönetim araçları kullandıklarını biliyoruz. Örneğin, ana akım muhafazakâr siyasal partilerin 'öteki'ni giderek bir günah keçisi haline getirdiklerini görüyoruz. Sağ siyaset çok daha önceki zamanlarda ürettiği anti-Semitist yaklaşımlarla kendine başka günah keçileri üretmişti. Bu tür sağ iktidarlar, günah keçisi olarak sergilediği Öteki karşısında çoğunluk toplumunu popülist bir retorik kullanmak suretiyle seçim zamanlarında daima kendi yanlarına çekmeye çalışırlar. Dikkat edilirse, pek çok Avrupa ülkesinde yapılan kamuoyu yoklamalarında halkın geleneksel kurumlara karşı büyük bir güvensizlik içinde olduğu ortaya çıkıyor. Medya, merkez siyasal partiler, sağlık kurumları gibi... Bütün bunların üzerine 2008 krizini de eklediğimiz zaman iyice dibe vuran ekonomik göstergelere paralel popülist sağın yükseldiğini görüyoruz. 2014 yılı sonunda Almanya'nın eski doğu eyaletlerinde ortaya çıkan PEGİDA

eylemleri aslında bu durumun en iyi göstergesidir. Müslümanların olmadığı bir yerde Müslüman karşıtı eylemlerin varlığı olsa olsa, kendi sosyo-ekonomik ve politik koşullarından memnun olmayan insanların, giderek egemen bir dil haline gelen İslamofobik dili kullanmak suretiyle dikkat çekmek ve meşruiyet edinme çabalarına işaret eder.²²

Sonuç

Görünen o ki, Türkiye ve AB arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde araçsal ve kültürelist paradigmlar belirlemeye devam etmektedir. Bir yandan, sayıları 3,5 milyonu bulan Suriyeli, Afganistanlı, Iraklı, Pakistanlı, Somalili mültecilerin ülkemizde kalmaları ve AB sınırlarını zorlamamaları için başta Almanya ve Hollanda olmak üzere Avrupa Birliği çevrelerinin Türkiye ile olan müzakere zürecini araçsallaştırdıkları görülürken, diğer yandan Batı'da yaşanmakta olan İslamofobik ve popülist siyasal ve toplumsal iklimin yine ilişkileri kültürelist paradigmaya hapsettiği görülmektedir. Finansal kriz, mülteciler krizi ve İslamofobyaya üçgenine sıkıştırılmış olan Türkiye-AB ilişkilerinin seyrini olumluya doğru çevirebilmek için Türkiye'nin üzerine pek çok sorumluluk düştüğü gibi AB çevrelerine de büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu yazının konusu Türkiye'nin bu yöndeki sorumlulukları olmadığından sonuç bölümünde sadece AB'nin üzerine düşen sorumlulukları özetleyerek yazıyı tamamlamak istiyoruz.

Gerek Batı'da yaşanan ve göçmenler üzerinden dile gelen gerilimlerden kurtulabilmek ve gerekse günümüzde sayıları neredeyse 22 milyonu aşan mültecilerin dramlarını belli ölçüde çözebilmek için öncelikli olarak eşitlikçi, bölüşümcü, paylaşımcı bir küresel adalet anlayışının yeniden tesis edilmesi gerekiyor. Bunun için refah devleti projesinin daha sağlıklı bir şekilde hayata geçirilmesine ihtiyacımız var. İkinci Dünya Savaşından sonra olduğu gibi tam istihdamcı bir ekonomi anlayışını benimsemek gerekiyor. Özellikle kendini koruyamayan, çocuklarını özel okullara gönderemeyen, özel sağlık sigortalarından, emeklilik sigortalarından yararlanamayan insanların hizmet almasına imkân tanıyacak eşitlikçi sosyal hak düzeninin getirilmesi ve bu hakların genişletilmesi gerekiyor. İaşe ve yardımlar üzerine kurulu bir devlet anlayışından hak temelli devlet anlayışına geçmek gerekiyor.

AB ülkelerinde aşırı sağın artan ölçüde zemin ve güç kazanmasına neden olan başlıca sorunun ülke içindeki kaynakların paylaşım süreçlerinde yaşanan

²² PEGIDA ve benzeri aşırı sağ popülist örgütlenmeler için bkz, Friedrich Ebert Stiftung (2015).

gerilimler olduğunu düşünürüz. Sorunların çoğunun kökeninin içerde olduğunu, ancak iktidarların bu sorunların kökenini dış güçlere, göçmenlere, yabancılara ve İslam dinine atfetmek suretiyle geniş kitleleri yanıltmaya çalıştıklarını düşünürüz. Bu bir ideolojidir, yani gerçekte olmayanı varmış gibi gösterme sanatıdır. Bu nedenle, özellikle 11 Eylül terör eylemlerinin ardından yükselişe geçen İslamofobyaya, diğer bir deyişle İslam korkusu kavramı yerine, belki de İslamofobizm kavramını kullanmanın ve karşı karşıya olduğumuz şeyin doğal bir korku olmayıp, bir ideoloji olduğunun altını çizmemiz gerekiyor.

Neo-liberalizm her zaman özgürlüğün altını çizer, ancak eşitlik olmadan özgürlüğün altını çizmek çok da fazla bir şey ifade etmiyor. Göçmen kitleler ile çoğunluk toplumun arasındaki makasın son otuz yılda neredeyse kapanmayacak denli açıldığını görürüz. Bütün bu olup bitenleri böylesi bir bağlam içerisinde değerlendirmek mümkün. Etrafımızdaki dünyayı artık İslamofobi ya da medeniyetler çatışması gibi paradigmlar üzerinden değil daha sosyo-ekonomik ve politik paradigmlar üzerinden anlamaya ve yorumlamaya çalışmalıyız. Ancak bu bakış açısını yaygınlaştırmaya çalışırsak, işte o zaman küreselleşme süreçlerinden olumsuz etkilenen yerleşik toplumların, göçmenlerin ve mültecilerin sorunlarının çözümüne dolaylı ve dolaysız yollardan katkıda bulunabiliriz. Ancak böylesine bir zeminde kültürel, dinsel, milliyetçi reflekslerden belli ölçüde kurtulup Türkiye ve AB ilişkilerini daha doğru zeminlere taşımamız mümkün olabilir.

Dünya Savaşlarının ve 1929 Büyük Buhranının küllerinden doğan, önce iktisadi ve daha sonra siyasal ve kültürel bir nitelik kazanan Avrupa Birliği 1974 dünya petrol krizinin genişleyerek, büyüyen ve Avrupalılık kimliğine vurgu yaparak üstesinden gelmiştir ve krizden adeta güçlenerek çıkmıştır. Krizden sonraki dönemde üye ulus-devletlerin çıkarları yerine topluluğun ortak çıkarlarına vurgu yapılmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda özellikle 2000'li yıllarda 'demokratik açığı' sürekli gündeme getiren sağ siyasal oluşumlar, kullandıkları milliyetçi ve popülist retorikle ulusal çıkarları ön planda tutarak Birliğin küresel bir siyasal aktör olmasına engel olmuşlar ve vizyoner yaklaşımlar sergilememişlerdir. Bu süreçte ortaya çıkan 2008 krizinde bu tür nedenlerden olsa gerek, Avrupa Birliği yeterince hızlı kararlar alamamış ve krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Avrupa Birliği deneyiminin krizlerin ardından doğan ve güçlenen bir deneyim olduğu, 17.5 trilyon dolarlık gayri safi hasıla ile NAFTA'dan sonra dünyanın en büyük

ikinci ekonomik birliği olduđu²³ göz önünde bulundurulursa AB'nin muhtemelen bu krizden de yeni bir takım siyasal ve yapısal dönüşümler geçirmek suretiyle kurtulacağı varsayımında bulunabiliriz. Muhtemelen, kurtuluşu, daha hızlı karar alma mekanizmaları yaratabilmek için Parlamento ve Komisyon gibi uluslarüstü mejanizmaları güçlendirmek ve yeniden bir küresel güç haline gelebilmesini sağlayacak vizyoner liderler yoluyla olacaktır. Neo-liberal ekonomi politiğin yön verdiği popülist ve sığ bir korku siyaseti 'üretmek içindeki düşman' sendromunu yeniden üreten ve kültürelist-dinsel ayrımlara vurgu yapan siyaset yerine, Macron'un Fransası'nda olduğu gibi *normalleşen*, büyümeyi hedef alan, bir Birlik olduğunu hatırlayan, dönüştürücü-demokratikleştirici özelliklerine yeniden işlerlik kazandıran ve Türkiye'yi daha etkin bir ortak olarak ve hatta üye olarak gören bir siyaset ancak böylesine bir dönüşümün habercisi olabilir. Unutulmamalıdır ki, Avrupa tarih boyunca adeta bir anka kuşu gibi daima küllerinden doğmasını bilmiş, her zaman bütünleşme ve çözülme şeklinde bir diyalektik örgü sergilemiştir. İtalya'da 25 yaş altı gençlerin % 35'i, İspanya ve Yunanistan'da ise % 50'si işsizlik sarmalına girmişken, Avrupa Birliği'nin son bir kaç yıldır kronikleşen işsizlik ve ekonomik küçülme gibi sorunlara ivedilikle çözüm bulması gerekmektedir. Siyasal olarak geçtiğimiz onyılda daha çok içe kapanık bir çizgiyi benimseyen AB, bu krizden ancak ve ancak kendini yeniden dış dünyaya açarak, tam istihdamı sağlayarak, büyüyerek, genişleyerek ve derinleşerek çıkabilecek gibi görünmektedir.

²³ 2011 yıl sonu itibariyle NAFTA'nın gayri safi hasılası 18 trilyon dolar iken, Rusya, Çin, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ı içeren Şangay Beşlisi'nin ise 9.3 trilyon dolar olarak saptanmıştır.

Kaynakça

- Amadeu-Antonio-Stiftung. (2015). Rassistische Gewalt gegen Flüchtlinge nimmt dramatisch zu. *Press Release*, 30.6.2015. Retrieved from <https://www.amadeu-antonio-stiftung.de/aktuelles/2015/pressemitteilung-verfassungsschutzbericht-2014/>. Erişim tarihi 1 Temmuz 2017
- András, Kovaks, Aniko Horváth and Zsuzsanna Vidra (2009). ‘The state of the art: various paths to modernity’ *Identities and Modernities in Europe*. Kingston University London, Faculty of Arts and Social Sciences <http://fass.kingston.ac.uk/public/ime/> (WP4 Hungary).
- Bigo, Didier (2002). “*To reassure and protect, after September 11*,” New York: Social Science Research Council. <http://www.ssrc.org/sept11/essays/bigo.htm>
- Bottomore, Tom (1997). *Frankfurt Okulu* (Ç. A Çiğdem). Ankara: Vadi Held, David (1984). *Introduction to Critical Theory*. Berkeley and Los Angeles: University of California.
- Brown, Wendy (2006). *Regulating aversion: Tolerance in the age of identity and empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Cesari, Joselyn (2006). “Securitization and religious divides in Europe: Muslims in Western Europe after 9/11: Why the term Islamophobia is more a predicament than an explanation“, http://www.libertysecurity.org/IMG/pdf_Challenge_Project_report.pdf
- Doomernik, John (2013). Migrant Smuggling between Two Logics: Migration Dynamics and State Policies. *The International Spectator*, 48(3), 113–129.
- ESI, European Stability Initiative (2017, Ocak). On Solid Ground? Twelve facts about the EU-Turkey Agreement. *ESI Working Paper*. <http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=1>
- Fassin, Didier (2015) "The Moral Economy of Asylum. Critical Reflections on the 2015 Refugee Crisis in Europe“, *Revista De Dialectologia Y Tradiciones Populares* 70: 277-290.
- Friedrich Ebert Stiftung (2015). *Understanding PEGIDA*. Social Europe / Friedrich-Ebert-Stiftung London 2015
- Frontex. (2015). *Annual Risk Analysis 2015*. April 2015, No. 4613 / 2015.
- Habermas. Jürgen (1976). *Legitimation Crisis*. London: Heinemann.
- Helsinki Yurttaşlar Derneği (2016), *Saha Dergisi*, Sayı 2 (Ocak), http://www.hyd.org.tr/attachments/article/184/HYD_saha2.pdf
- Horkheimer, Max ve Theodor W. Adorno (1996). *Aydınlanmanın Diyalektiği II* (Ç. O. Özügül). İstanbul: Kabalcı.
- International Committee of the Red Cross. (2015). “Crisis in Syria and the Region”. <https://www.icrc.org/en/where-we-work/middle-east/syria>, erişim tarihi 16 Haziran 2017.

- Jay, Martin (1989). *Diyalektik İmgelem*. (Çev. Ünsal Oskay), İstanbul: Ara.
- Kaiser, Bianca and Ayhan Kaya (2015). "Transformation of Migration and Asylum Policies in Turkey," in Aylin Güney and Ali Tekin (eds.), *Europeanization of Turkey: Polity, Politics and Policies*. London: Routledge: 94-115.
- Karal, Dilek (2016). "Ethico-Political Governmentality of Immigration and Asylum: The Case of Ethiopia," *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, SBE, ODTÜ, Ankara.
- Kaya, Ayhan (2000). *Berlin'deki Küçük İstanbul*. İstanbul Buke Yayınları
- Kaya, Ayhan (2012). *İslam, Migration and Integration: The Age of Securitization*. London: Palgrave MacMillan.
- Kaya, Ayhan (2013). *Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration*. London: Palgrave.
- Kaya, Ayhan (2015), "Islamophobia as an Ideology in the West: Scapegoating Muslim-Origin Migrants", in Anna Amelina, Kenneth Horvath, Bruno Meeus (eds.), *International Handbook of Migration and Social Transformation in Europe*, Wiesbaden: Springer, Chapter 18. ISBN: 9783319236650
- Kaya, Ayhan and Ayşegül Kayaoğlu (2017). "Individual Determinants of anti-Muslim prejudice in the EU-15," *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Vol.14, No. 53: 45-68.
- Kaya, Ayhan ve Aysu Kırac (2016). *İstanbul'daki Suriyeliler: İhtiyaç Analizi Araştırması*. İstanbul: Hayata Destek Derneği.
- King, Russell (2012) "Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer," *Willy Brandt Professorship Working Paper Series*, Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare, Malmö.
- Okyay, Aslı ve Jonothan Zaragoza-Cristiani (2016). The Leverage of the Gatekeeper: Power and Interdependence in the Migration Nexus between the EU and Turkey. *The International Spectator*, DOI: 10.1080/03932729.2016. 1235403
- Pro Asyl. (2014). Europas Schande: „Triton" und „Mare Nostrum" im Vergleich. *News Release*, http://www.proasyl.de/de/news/detail/news/europas_schande_triton_und_mare_nostrum_im_vergleich. Erişim Tarihi 1 Haziran 2017.
- Rankin, Jennifer (2016). Council of Europe condemns EU's refugee deal with Turkey. *The Guardian*, 20 Nisan, <https://www.theguardian.com/world/2016/apr/20/eu-refugee-deal-turkey-condemned-council-of-europe>
- Roy, Olivier (2015). "Radikalliğin İslamleşmesi," <http://medyascope.tv/2015/12/06/olivier-roy-cihadcilik-bir-kusaga-ozgu-nihilist-bir-isyandır/>
- Tubakovic, Tamara (2017, Mart). Beyond Crisis? Critical Juncture and Challenging the Status Quo on Dublin. *Unpublished Conference Paper*, EUI Migration Working Group Session, European University Institute.
- Visier, Clair (2015). "Charlie Hebdo: A Brief History," AB Enstitüsü web sayfası, http://eu.bilgi.edu.tr/media/files/French_Brief_2.pdf

